

Echolokace netopýrů

Doc. RNDr. Zdeněk Řehák, Ph. D.

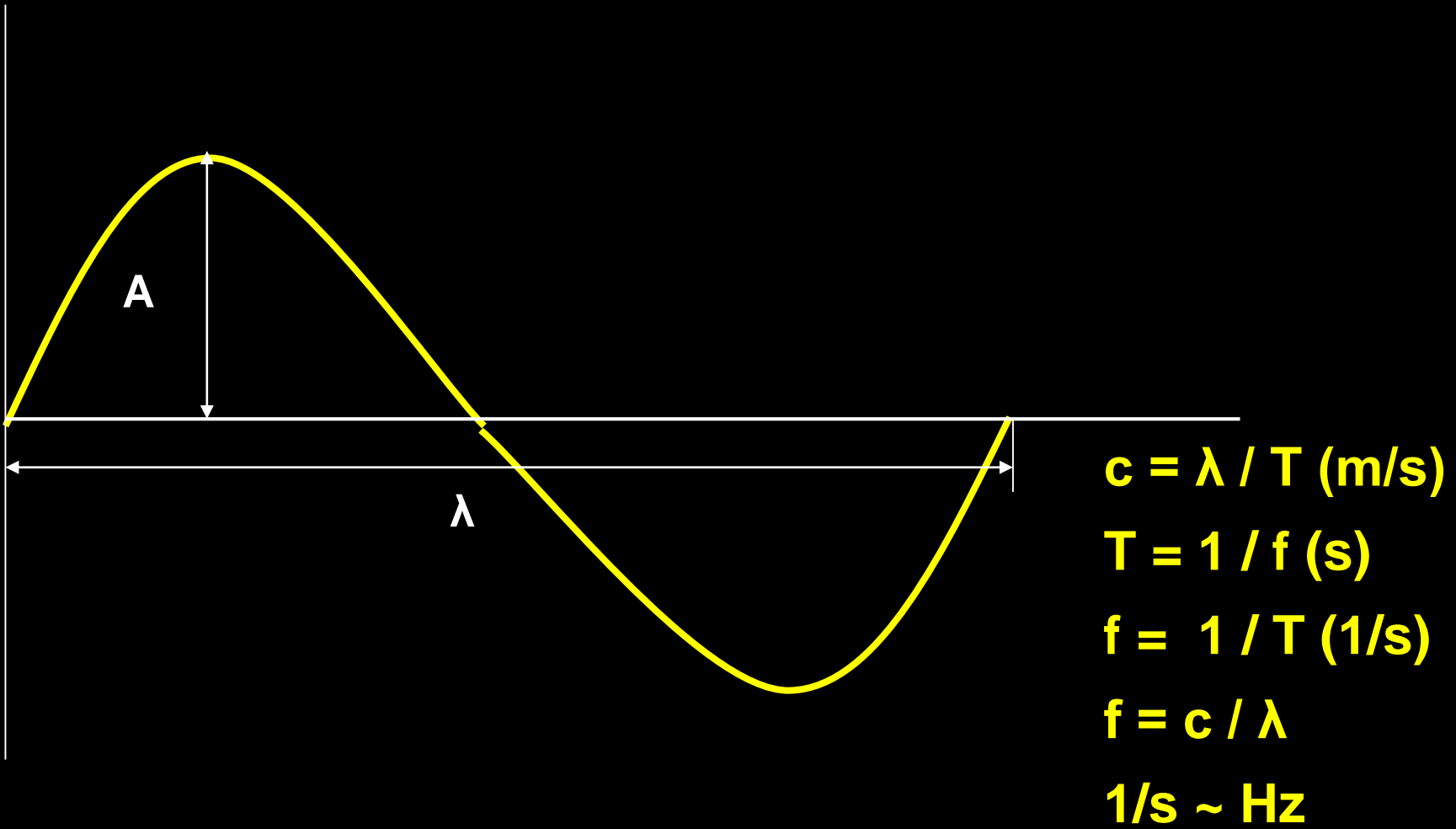
Ústav botaniky a zoologie
Přírodovědecká fakulta MU v Brně

Zvuk = mechanické vlnění

Veličiny a jednotky:

- Rychlost šíření zvuku (c , m/s)
ve vzduchu při 20°C 343 m/s, při 10°C 337 m/s
- Hladina akustického tlaku (L , dB)
 $L = 20 \log (p/p_0)$
- Vlnová délka (λ , m)
- Frekvence (=kmitočet) (f , Hz)
- Perioda (T , s)

Zvuk = mechanické vlnění

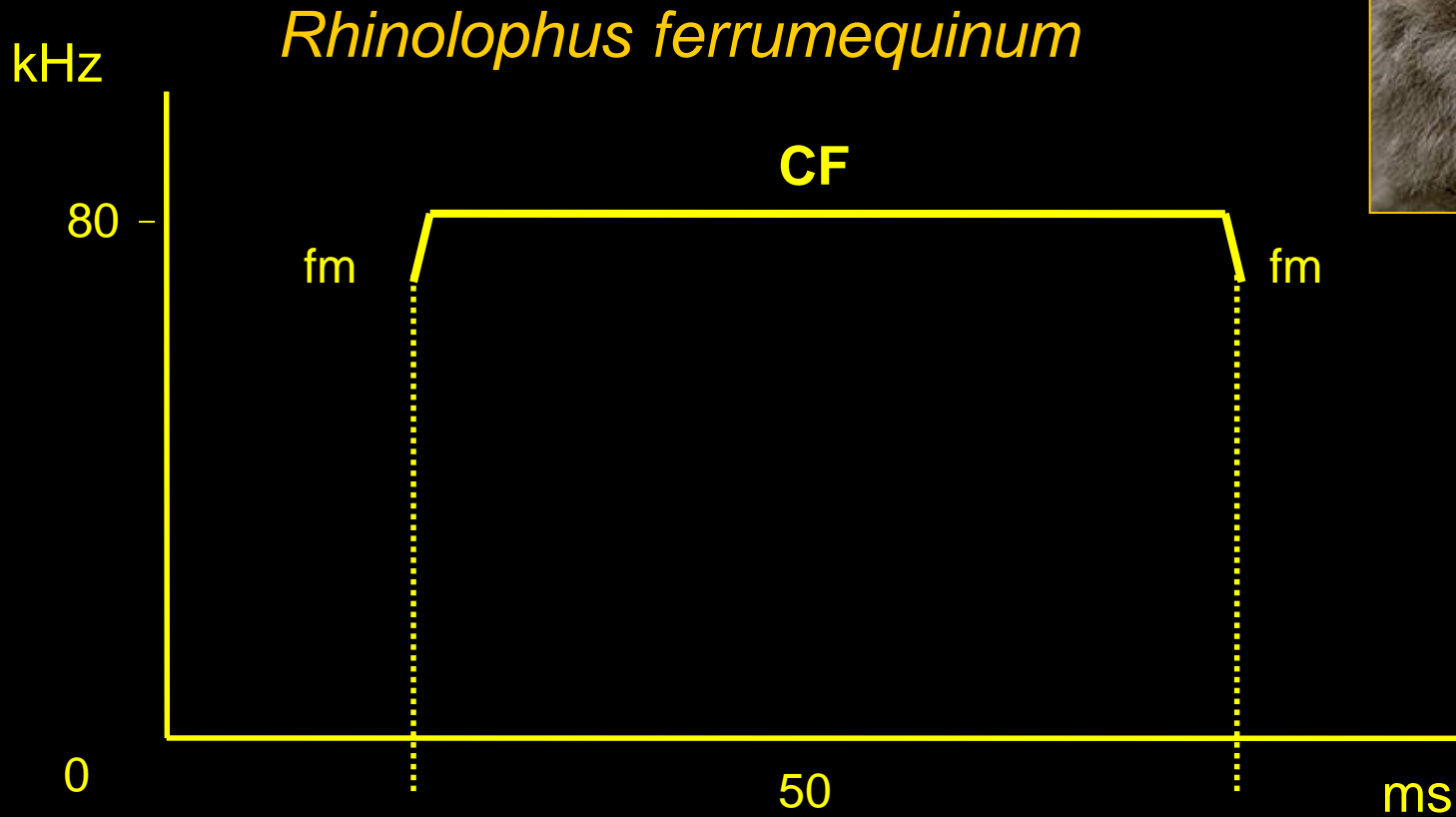
- oblast vnímaná lidským uchem:
16 Hz - 20 000 Hz (lidská řeč 1-3 kHz)
- ultrazvuk: nad 20 000 Hz
- echolokační signály našich netopýrů:
14 – 110 kHz

- podstata a význam echolokace
- echolokace u vrápenců, netopýrů a některých kaloňů (*Rousettus aegyptiacus*, *Eonycteris spelaea*)
- typy echolokačních signálů

Parametry ultrazvukových signálů:

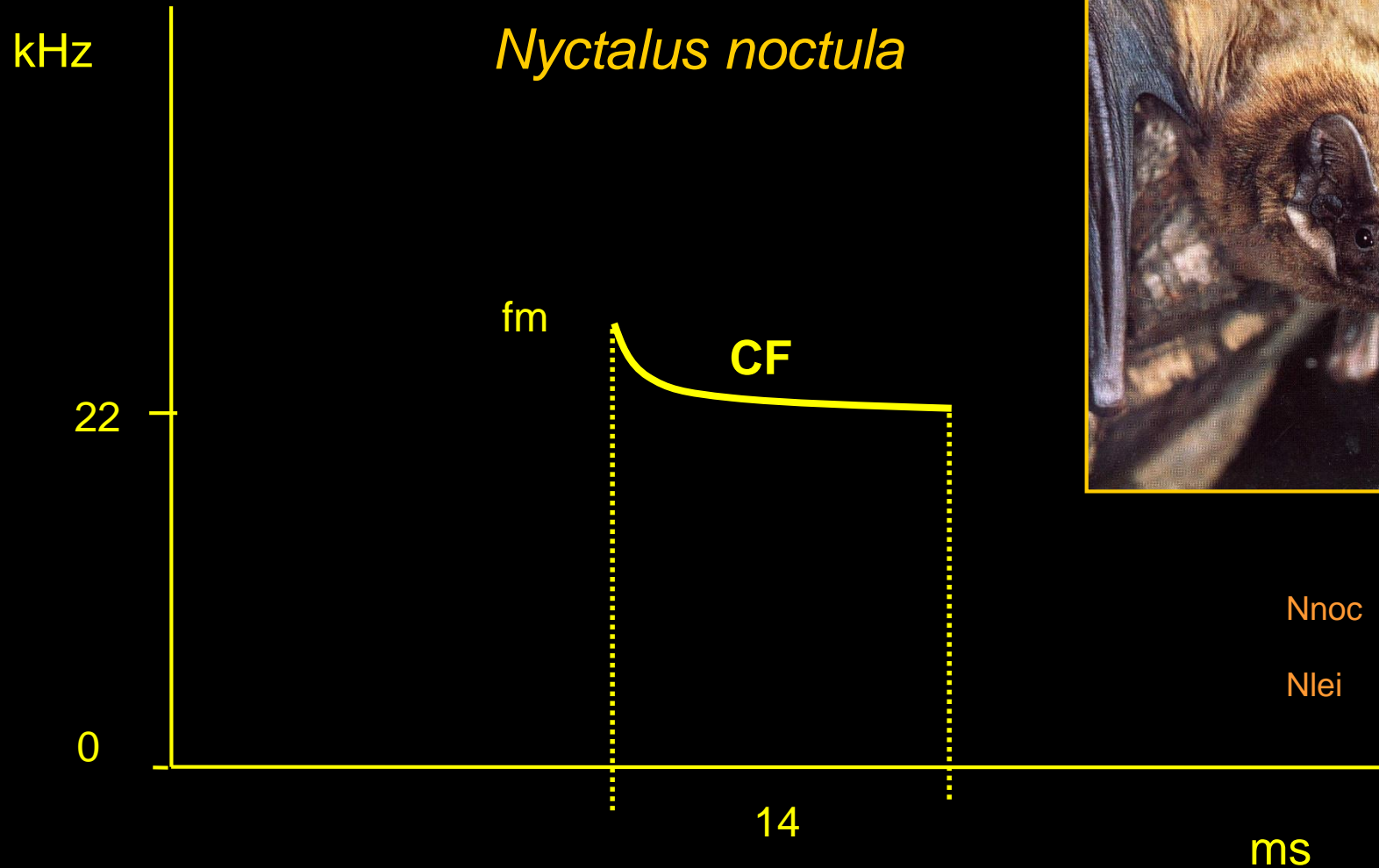
- 1) **tónová kvalita**
- 2) frekvence
- 3) hlasitost
- 4) rytmus

CF puls s fm okraji (fm-CF-fm)

Rhinolophidae, Hipposideridae, Emballonuridae

QCF puls s fm začátkem (fm-CF)

Nnoc

Nlei

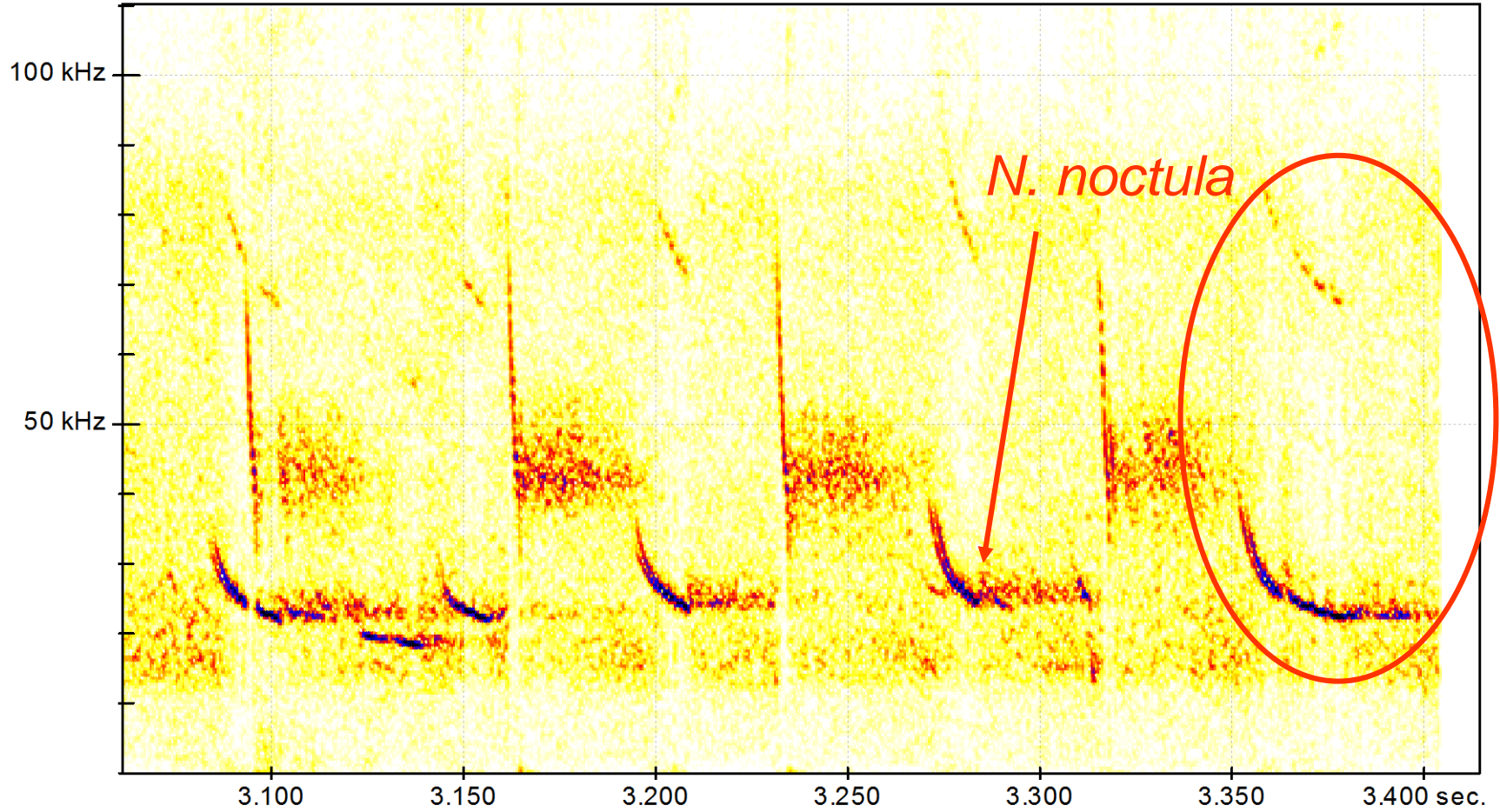

Nyctalus

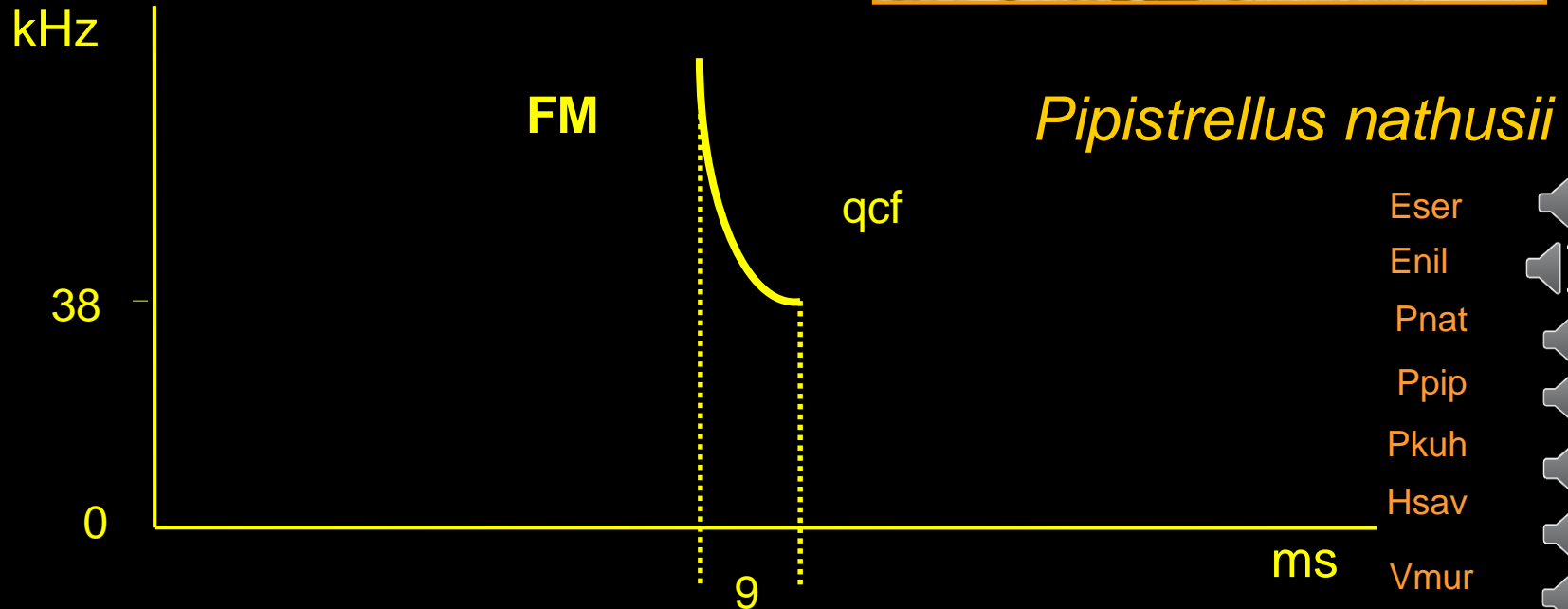

Chiropterologie PS 2017

Spectrogram, FFT size 512, Hanning window. - Right.

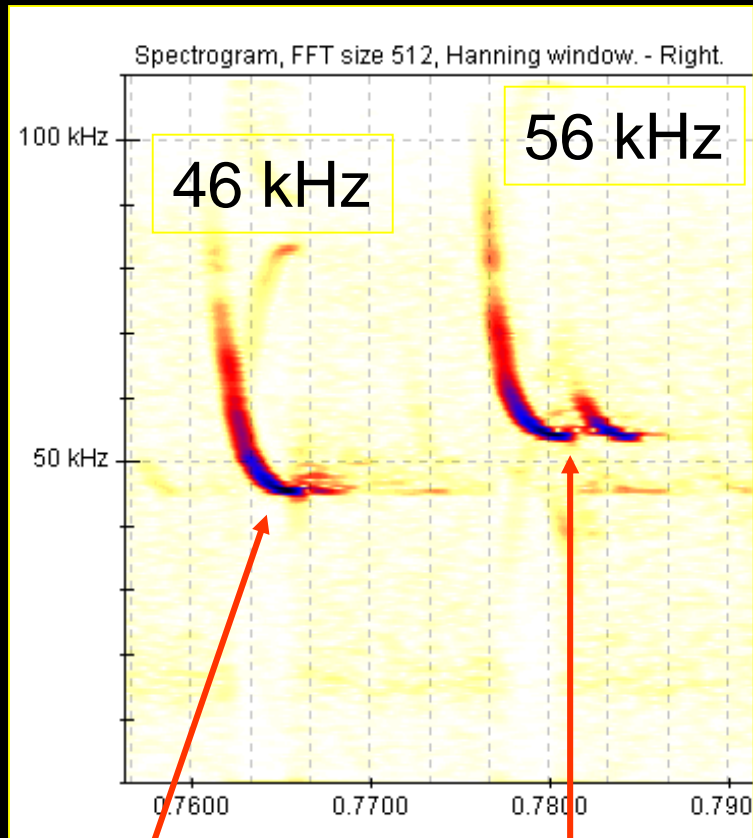
FM puls s qcf koncem (FM-qcf)

Eptesicus, Pipistrellus

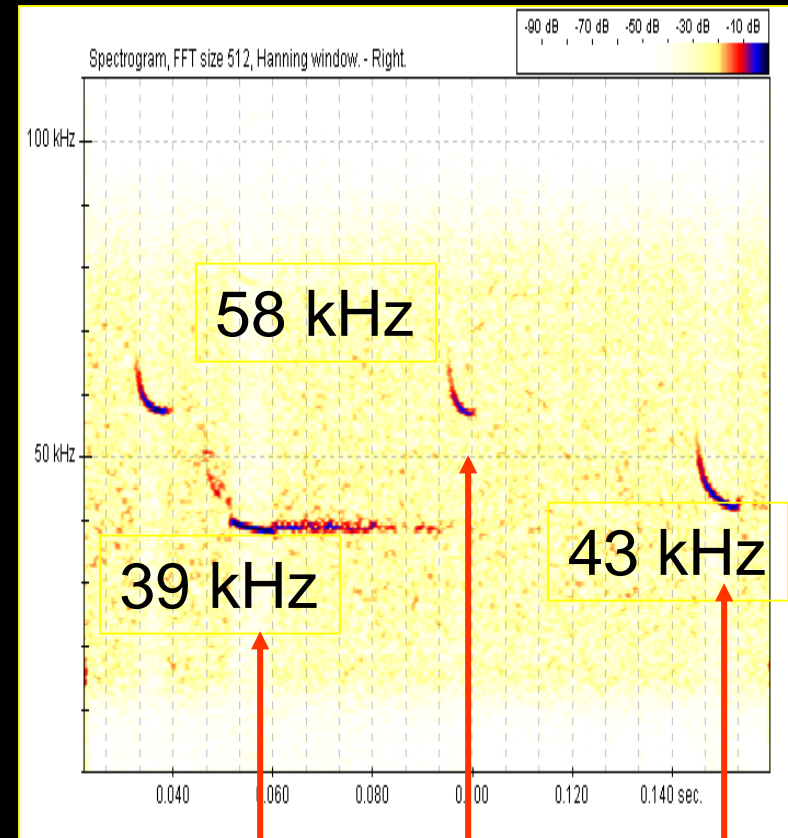
- Eser
- Enil
- Pnat
- Ppip
- Pkuh
- Hsav
- Vmur
- Msch

Chiropterologie PS 2017

P. pipistrellus

P. pygmaeus

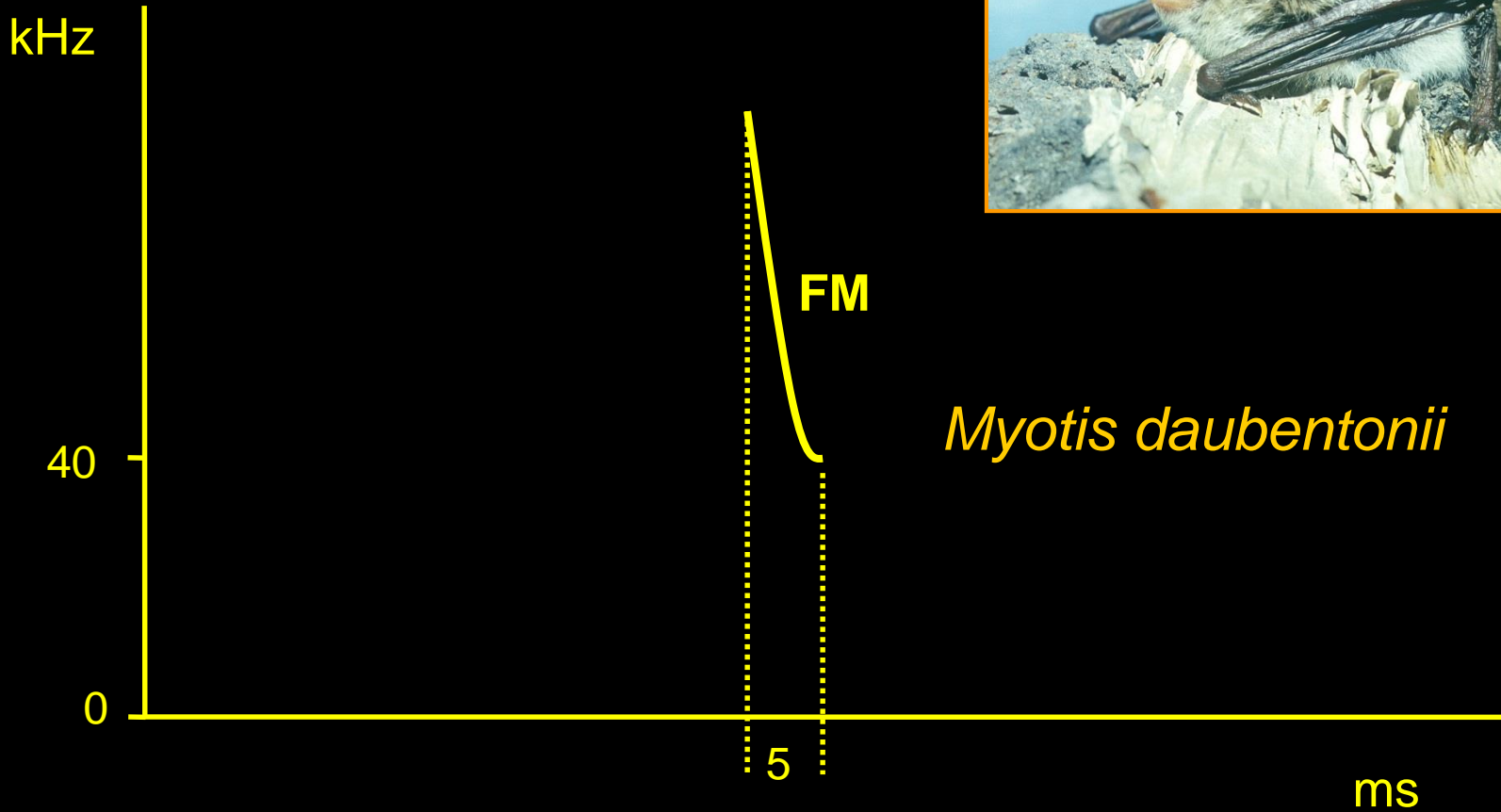

P. nathusii

P. pygmaeus

P. nathusii

FM puls (FM)

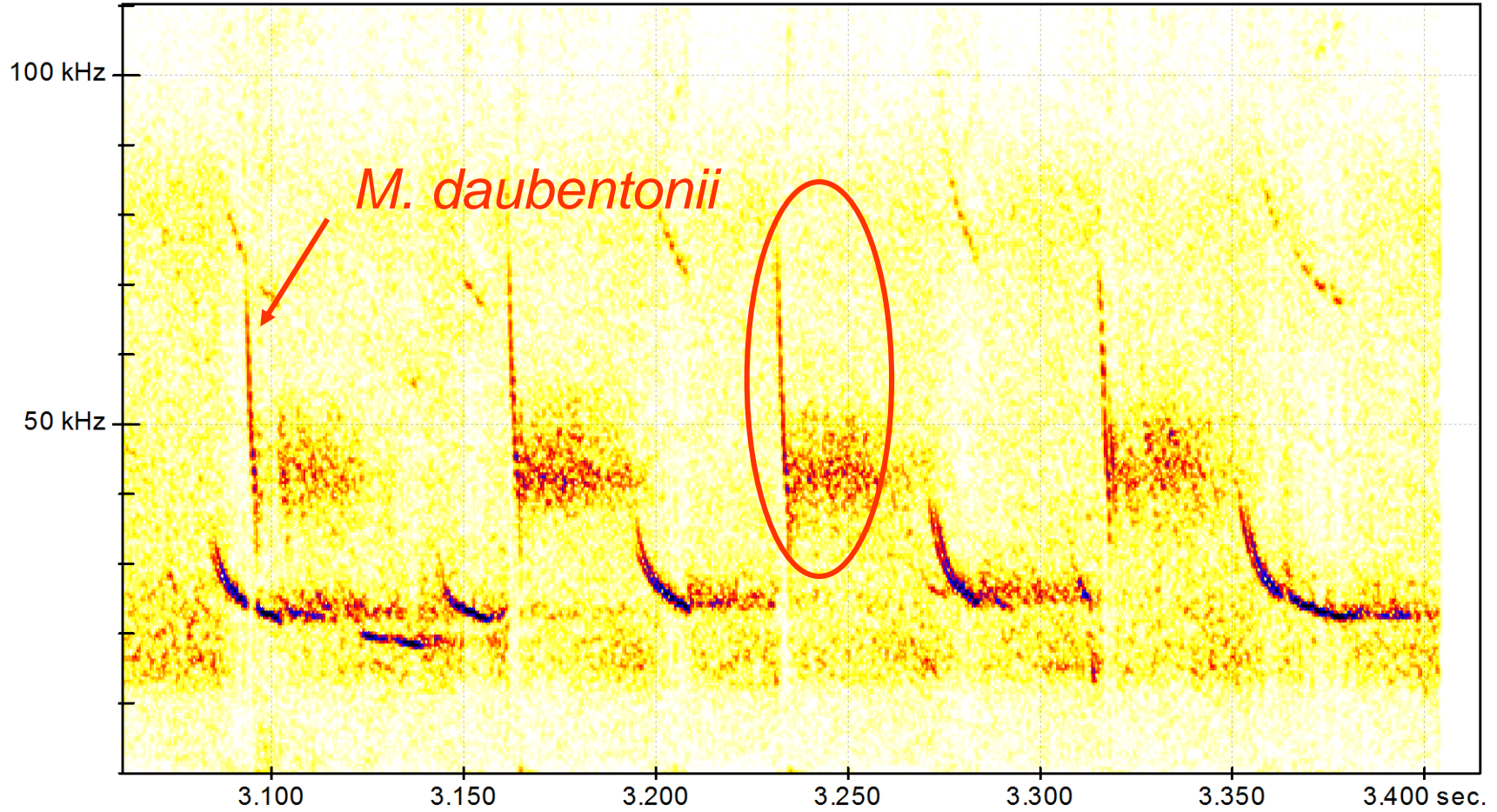

- Mmyo
- Mdau
- Bbar
- Paur
- Mmys
- Mnat
- Mema
- Mbec

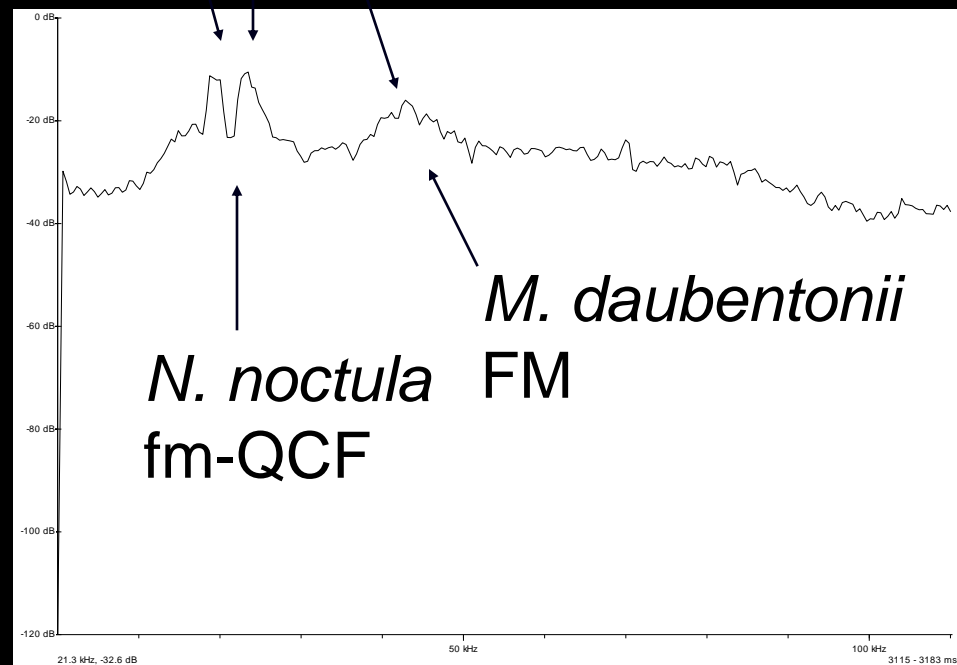
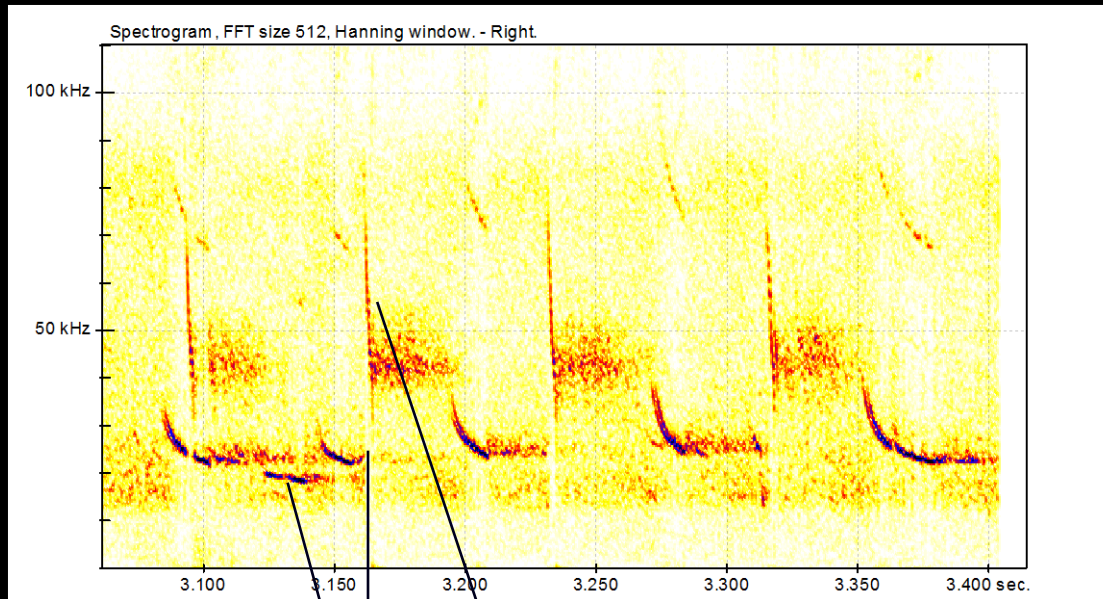
Myotis, Barbastella, Plecotus

Chiropterologie PS 2017

Spectrogram, FFT size 512, Hanning window. - Right.

Chiropterologie PS 2017

Parametry signálu:

- 1) tónová kvalita
- 2) frekvence
- 3) hlasitost
- 4) rytmus

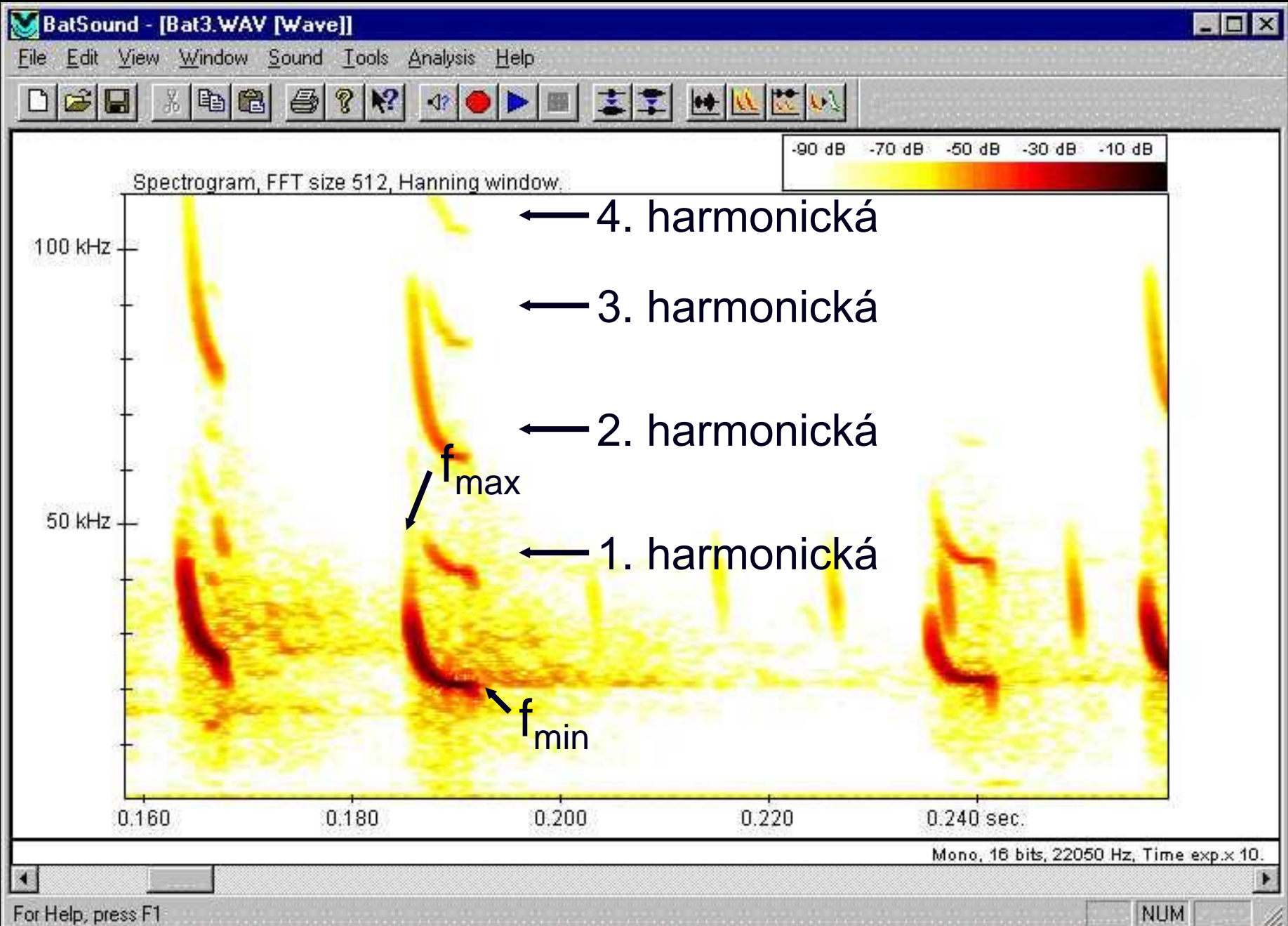
$$f_{\min} \sim f_{\text{end}}$$

$$f_{\max} \sim f_{\text{start}}$$

frekvenční rozsah: $f_{\max} - f_{\min}$

harmonické frekvence - násobky fundamentálních frekvencí,
zpravidla nejsilnější signál je signál tvořený fundamentálními
frekvencemi

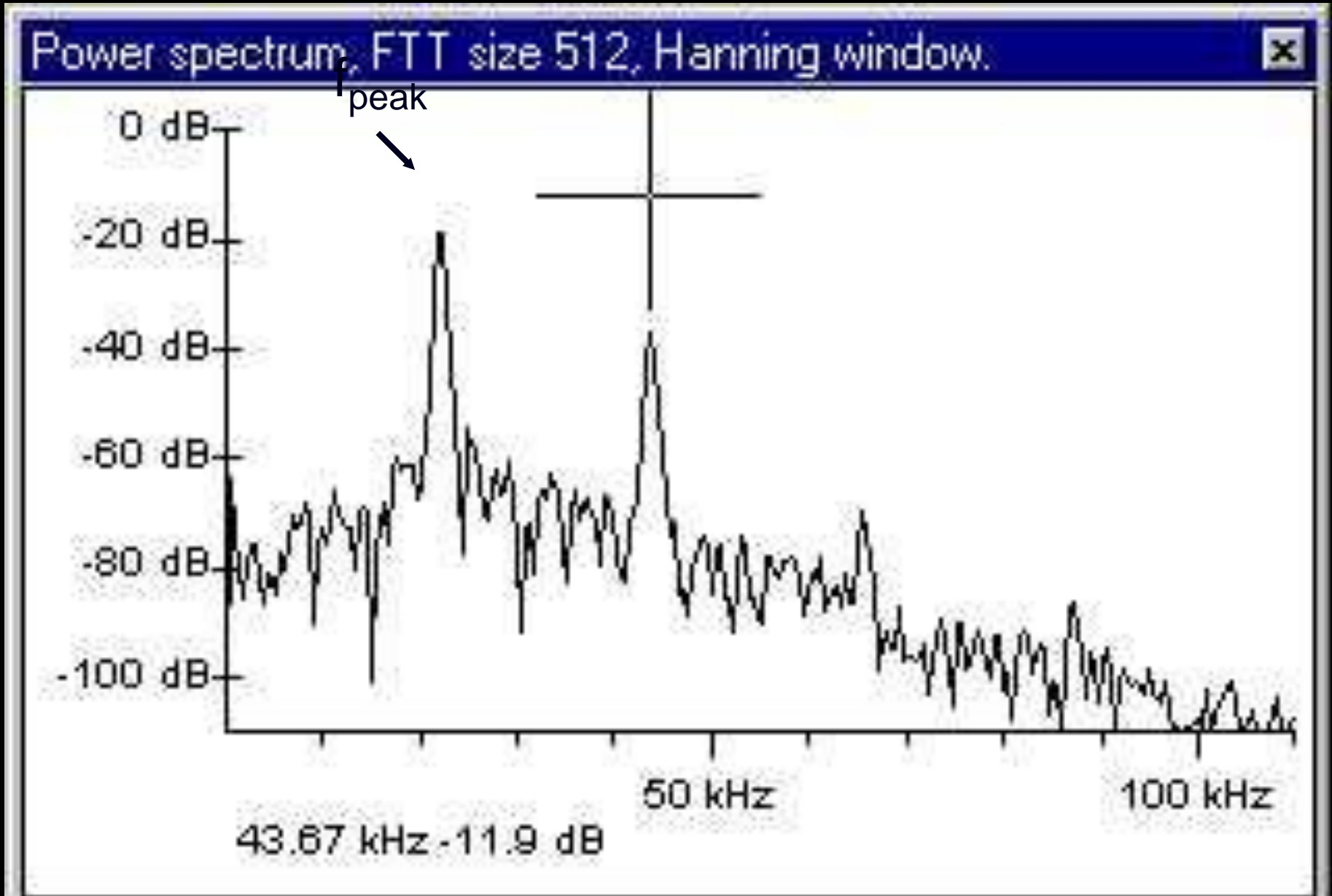
Chiropterologie PS 2017

Distribuce energie

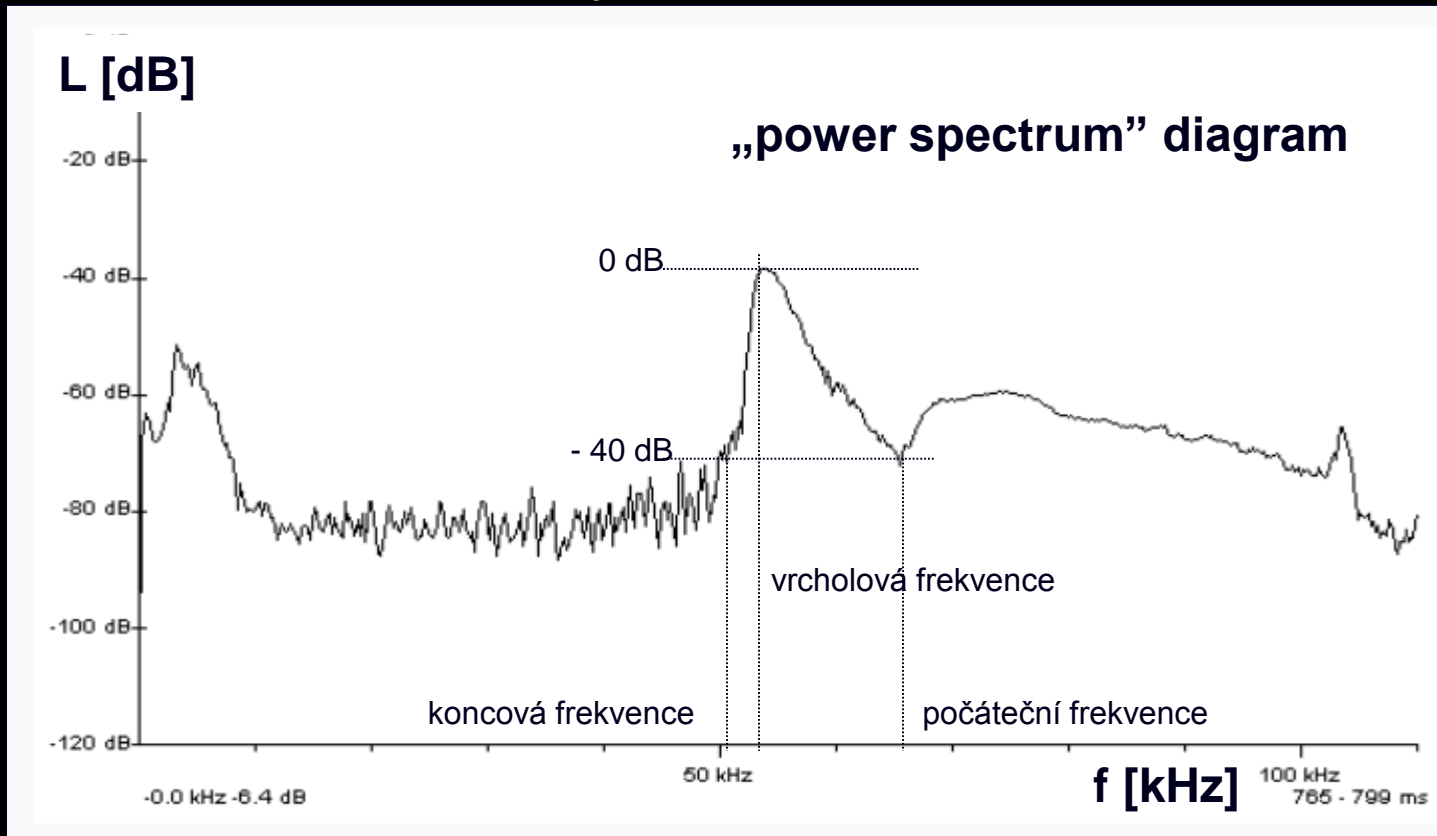
f_{peak} 17 - 200 kHz, max. energie

časové parametry

frekvenční parametry

Parametry signálu:

- 1) tónová kvalita
- 2) frekvence
- 3) hlasitost
- 4) rytmus

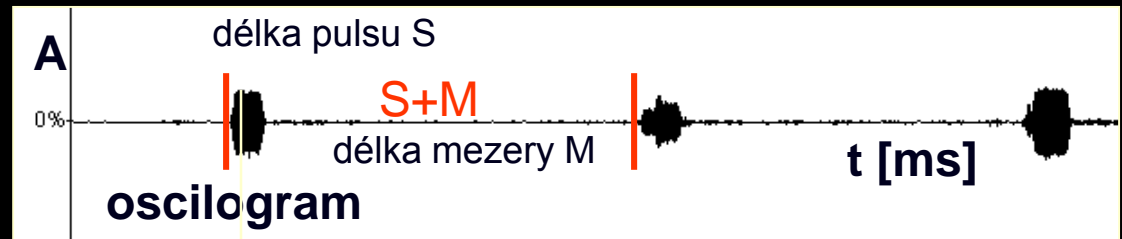
Amplituda ve vztahu k citlivosti mikrofonu detektoru ultrazvuku, směru a vzdálenosti letících netopýrů

„hlasité“ druhy: *Nyctalus* spp., *Eptesicus* spp., *Pipistrellus* spp., *Myotis daubentonii*, *M. dasycneme*

„tiché“ druhy: *Myotis nattereri*, *Plecotus* spp., *Rhinolophus* spp.

Parametry signálu:

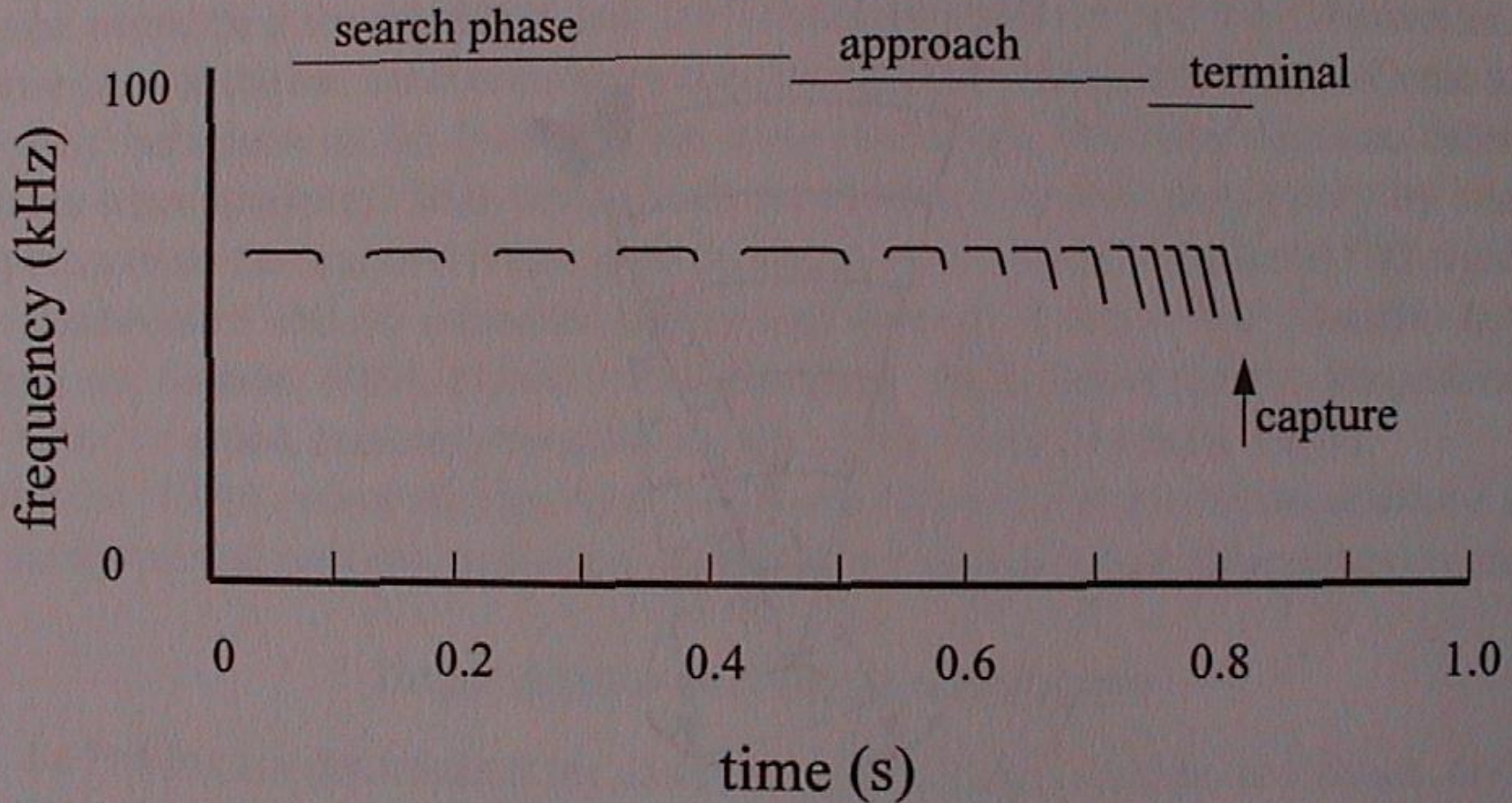
- 1) tónová kvalita
- 2) frekvence
- 3) hlasitost
- 4) rytmus

- délka signálu (S): 0,3 (krátké) - 200(dlouhé) ms
FM 5 ms, FM-qcf 10 ms, fm-QCF 25 ms, fm-CF-fm nad 50 ms
- délka mezery (M)
- rytmus rychlý, pomalý
- rytmus pravidelný, nepravidelný
- opakovací poměr (repetition rate) $RR = \text{počet signálů} / t [1/s]$
duty cycle $DC = 100 \cdot \Sigma S / t [\%]$
 $DC = 100 \cdot S / S+M [\%]$

Typy signálů:

- A) search calls - vyhledávací hlasy, druhově specifické a charakteristické, vyhledávání kořisti, dlouhé signály, nízký opakovací poměr ("repetition rate"), CF a FM složky
- B) approach calls - přibližovací hlasy, detekce kořisti, zkracování délky pulsů a jejich zrychlení, frekvence klesá, redukce CF složky, často sílí harmonické frekvence
- C) "feeding buzz" (terminal phase, potravní bzukot) - chytací signály, konečná fáze těsně před ulovením, velmi krátké signály, vysoký repetititon rate

Fig. 3.13. Call structure during prey capture in a CF bat.

Chiropterologie PS 2017

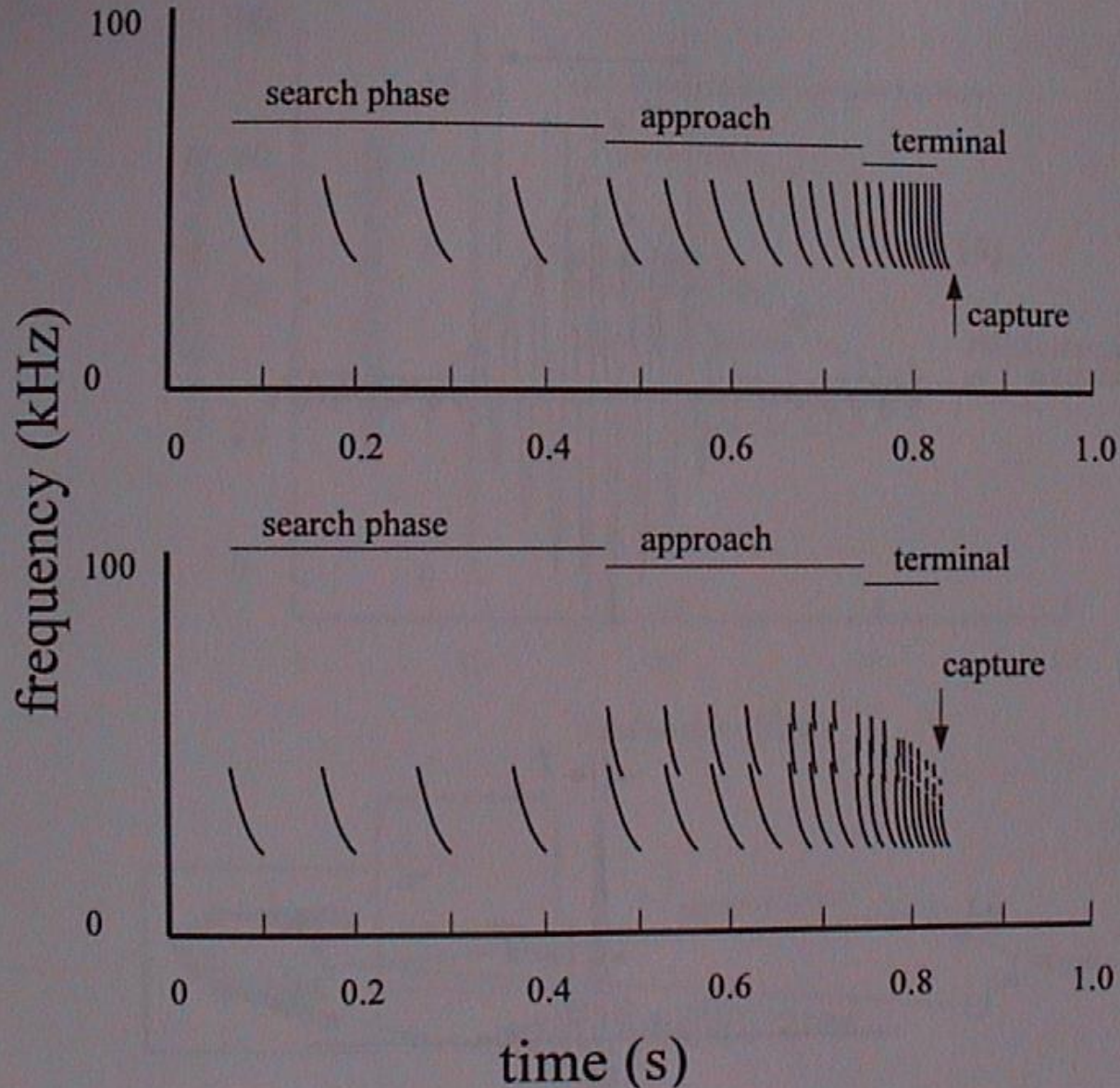
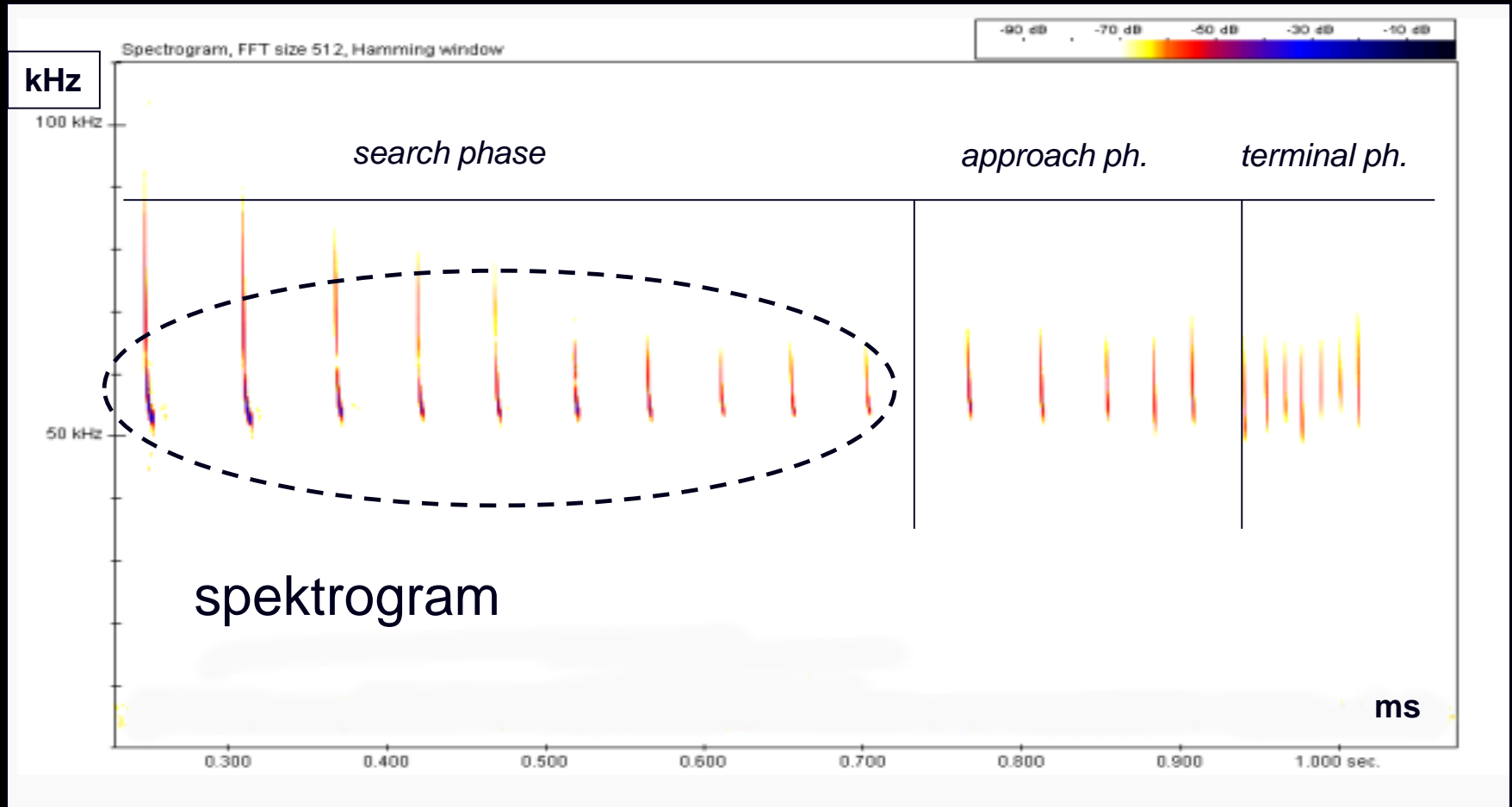

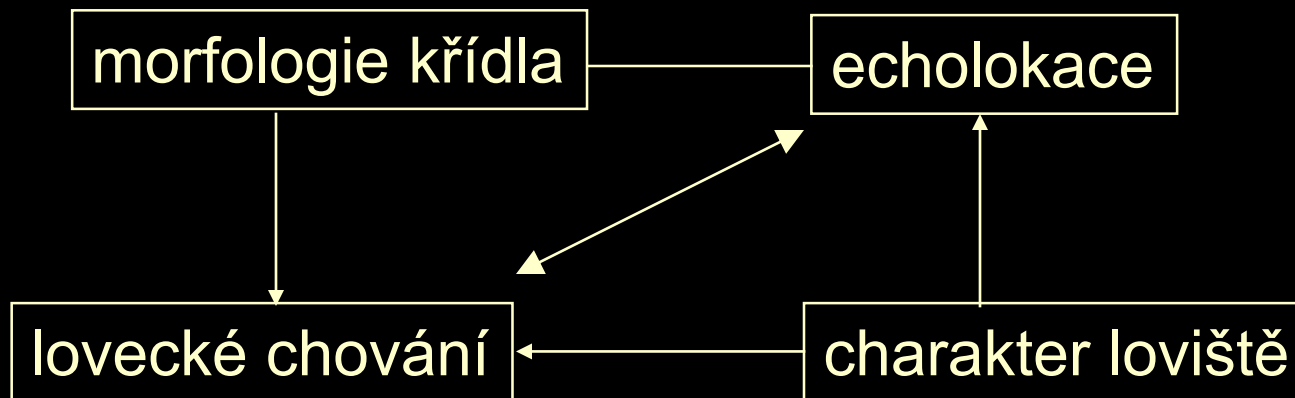
Fig. 3.8. FM echolocation call changes from search to capture. (a) Fundamental frequency only.
(b) With harmonics.

Pipistrellus pygmaeus

Echolokační signály a registrace jejich ozvěn jsou adaptovány na typ loviště a loveckého chování

Lovecké strategie ve vztahu k echolokaci

1) dlouhé CF a úzkopásmové fm-QCF signály

- ❑ long-range detection - detekce 20 - 40 m, úzce modulované fm-QCF signály, dlouhé signály nad 10 ms, intenzivní hlasy, nízká frekvence (úspora energie na úkor přesnosti - málo informací o kořisti, zvýšení rozsahu f při přiblížení ke kořisti), rychle létající, lovící ve volném prostoru, **aerial hawking** (vysoké WL a AR), *Tadarida*, *Taphozous*, *Nyctalus noctula*

Úzký vztah mezi tvarem křídla a charakterem signálů - při rychlém letu je detekce na velkou vzdálenost nezbytná

- ❑ fluttering-insect detection, úzce směrové fm-CF-fm signály pro registraci pohybu kořisti (využívá Dopplerova efektu), slabá intenzita hlasů, malý dosah (1-3 m), vysoká frekvence (1. harmonická), v uzavřených biotopech absorbujících ultrazvuk (v korunách stromů), **hovering** (nízké WL, různé AR), Rhinolophidae, Hipposideridae, *Rhinolophus hipposideros*

2) krátké širokopásmové FM a FM-qcf signály

Rozpoznávání vzdálenosti kořisti, v blízkosti pak i rozlišení povrchové textury měřením zpoždění odraženého signálu. Různá morfologie křídla (různé WL a AR) - např. *Pipistrellus* spp. v. *Plecotus* spp.

Echolakace a létací aparát se vyvíjel nezávisle na sobě v souvislosti s rozvojem rozmanitých loveckých strategií, jejich korelace je sekundární

- **hovering a foliage gleaners** - velmi krátké signály (<2 ms, echo se nesmí překrývat s emitovaným signálem) v uzavřených biotopech (v korunách stromů), detekce kořisti do 1 m, vysoké manévrovací schopnosti (nízké WL a AR, zaokrouhlená křídla), *Plecotus* spp.
- **ground gleaners** - velmi krátké signály velmi nízké intenzity (aby unikly kořisti schopné registrovat ultrazvuky), využití harmonických frekvencí (přesné „ohmatání“ okolního prostoru), často vypnutí echolakace a poslouchání kořisti, *Megaderma lyra*

3) kombinace obou typů

Adaptace na konkrétní situaci (chování, biotop), např. *Rhinopoma hardwickei* při přeletu používá CF signály s harmonickými frekvencemi (nejsilnější 1. harmonická jako u našich vrápenců), při pronásledování kořisti přechod na krátké FM signály opět s harmonickými frekvencemi

Lovecké strategie ve vztahu k echolokaci u čeledi Vespertilionidae (Fenton 1986)

- ❑ rychle létající, lovící ve volném prostoru, úzce modulované fm-QCF signály, detekce do 20 m, dlouhé signály nad 10 ms, intenzivní hlasy, *Nyctalus noctula*
- ❑ pomaleji létající, lovící při okrajích porostů, kolem korun stromů nebo v blízkosti vody, intenzivní hlasy, ale široce modulované o vyšší frekvenci, FM-qcf, délka signálu do 10 ms, detekce kořisti do 1 m, *M. daubentonii*, *N. leisleri*, *P. pipistrellus*, *E. serotinus*, *B. barbastellus*, *M. nattereri*
- ❑ létající v uzavřeném prostoru - v korunách stromů, sběrači z povrchů, pomalý nepravidelný let, výborné manévrovací schopnosti, slabé hlasy o nízké intenzitě, velké frekvenční rozpětí, krátké signály do 1 ms, *Plecotus* spp., *M. bechsteinii*

UTZ detektor

- ultrazvukový mikrofon
- elektronické zařízení převádějící signál
- reproduktor
- baterie

Typy detektorů

- heterodynovací
- frequency division
- time expansion

Výhody a nevýhody heterodynovacích

- vysoká senzitivita
- určitelnost
- zachování typu signálu (FM, CF atd.)
- může být doplněn o skenování
- levný
- omezen jen na část frekvencí
- manuální ovládání ladění
- neanalyzovatelný záznam

Výhody a nevýhody

frequency division

- ❑ širokopásmový
- ❑ analyzovatelný
- ❑ reálný čas
- ❑ omezené rozlišení frekvencí
- ❑ analyzovatelný záznam s omezením (nezaznamená harmonické frekvence)

Výhody a nevýhody time expansion

- všechny charakteristiky signálu zachovány pro analýzu
- částečná určitelnost
- širokopásmový
- délka doby ukládané do paměti
- nereálný čas
- vysoká cena

Holgate

HET

QMC mini

HET

Skye Inst

HET

D 100

HET

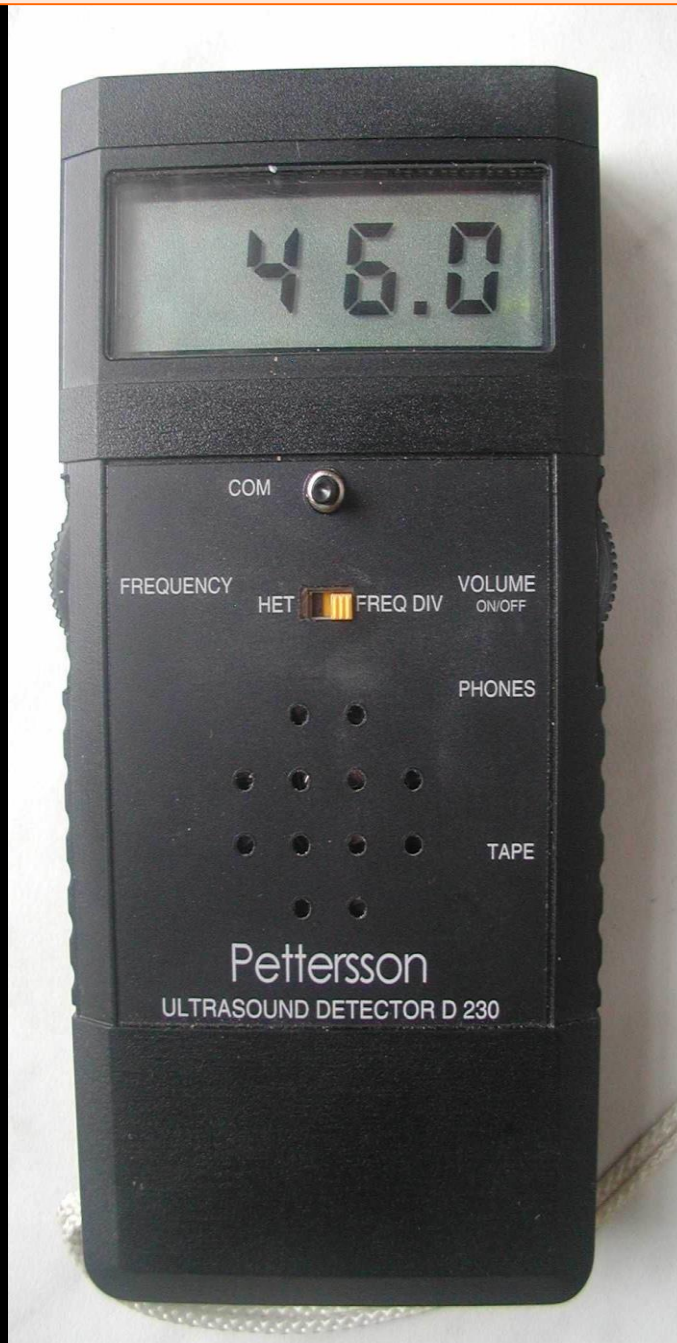
D 200

HET

D230

HET+FD

Chiropterologie PS 2017

D 200

D 230

D 240

D 240x

Holgate

HET

Chiropterologie PS 2017

D 980

HET+FD+TE

Základní principy použití detektoru

Kdy ?

- během roku
- během noci

Kde ?

- loviště
- úkryty
- ochrana před klimatickými vlivy (vítr apod.)

Typy výzkumu

- sledování jednoho druhu
- výzkum netopýrů v jednom biotopu
- vyhledávání úkrytů
- liniové transekty, bodová metoda
- faunistický výzkum části krajiny (např. obce)

Chiropterologie PS 2017

